

Medlemsblad för Svensk-Lettiska Föreningen

Nr 4 (33) 2004, november

Ordförande: Torgny Wiktorsson, tel 08-782 92 19, 070-782 92 19,
e-post: torgny@kubs.se
Redaktion: Rune Bengtsson, Siargatan 11, 5 tr, 118 27 STOCKHOLM
tel 08/740 42 53, 782 26 37, e-post: rune.bengtsson@prv.se
Postgiro: 94 86 93-7, medlemsavgift 150 kr
Hemsida: www.svensklettiska.se

Finns förutfattade meningar om naturens tillstånd i Baltikum?

Ett medlemsmöte på detta tema anordnas **onsdagen den 24 november kl 18.00, lokal: TCO-huset, Grev Turegatan 33, Stockholm.**

Utgångspunkten är en B-uppsats i Ekonomisk Ekonomi från Högskolan i Västerås med denna titel av Jan Wester. I uppsatsen redovisas hur "vanliga" Västeråsbor tror att tillståndet är för naturen i de baltiska länderna.

Alla är välkomna till en intressant diskussionskväll!

Att lära känna Lettlands nordöstligaste hörn

Styrelsen i Svensk-lettiska föreningen ägnade i slutet av september 38 timmar åt att lära känna det nordöstligaste hörnet av Lettland, regionen Balvi. För de flesta lettlandsresenärer är det ett hörn som lätt glöms bort. Vi anlände till staden Balvi från lite olika håll och samlades under fredagseftermiddagen. Vi som var först på plan fick tillfälle att besöka spökstaden Kuprava, ca 15 km från Balvi. Kuprava byggdes upp kring en tegelfabrik (när produktionen redan var igång och staden byggd visade sig att den lokala leran inte var av bästa kvalitet...). Idag står de flesta höghusen tomma och ruinerna av själva fabriken lämpar sig mest av allt som inspelningsplats för skräckfilmer.

När alla var på plats och vi checkat in på hotell Balvi, blev vi förevisade staden av museiföreståndaren Iveta Supe. Hon tog oss runt bland stadens sevärdheter och berättade initierat om dess historia. Ett besök på museet ingick givetvis också.

Efter frukost på lördagsmorgonen bar det av österut från Balvi. Vi vägledades under hela dagen av Ruta Cibule, kulturchef i Balvi distrikt. Första anhalt var kommunen Susāji, där kommunordföranden Aldis Pušpurs visade oss runt bland kommunens alla vägkrucifix. Eftersom Balvi distrikt ligger i det katolska Lettgallen är dessa

krucifix ett slående inslag i landskap bilden. Vår guide kunde vid varje krucifix vi besökte berätta något specifikt om just det krucifixet, antingen om dess utseende eller form eller också om de personer som sköter om krucifixen. Han kunde också ge historiska tillbakablickar och jämföra med inventeringar gjorda på 1930-talet.

Nästa anhalt var Žiguri, en liten by alldeles i det nordöstligaste hörnet av distriktet. Där var det byfest som tog sin början alldeles när vi anlände dit. Frukt, grönsaker, honung mm från trädgårdarna bjöds frikostigt på längs byvägen. Obligatoriska sång- och dansuppvisningar förekom också. I Žiguri finns ett privat skogsmuseum, och dess eldsjäl, Anna Āze, förevisade museet för oss. Såväl jakt, skogsvård och skogsavverkning som utvinnande av skogshonung visas i de mångfacetterade samlingarna. Som avslutning på vår visit i Žiguri blev vi intervjuade att lokalpressen i form av Balvi-draken Vaduguns.

Nästa anhalt var den lilla staden Viļaka. Där började vi besöket med en lunch och invaderade därefter stadens lilla bokhandel. Därefter var det en representant för staden, Marjans Locāns, som hade vikt en stund av lördagen för vår skull. Vi bevistade stadshuset, kyrkorna för de olika trosriktningar som är representerade i staden – katolsk, lutheransk och ortodox, minnesplatsen för förintelsen och allt annat som staden har att uppvisa. Vi gjorde även en sväng fram till gränsövergången mot Ryssland. Det är en övergång enbart för personbilar och saknar de annorstädes så karakteristiska kilometerlånga, till synes stillastående, köerna av långträdare.

Från Viļaka styrde vi kosan söderut och gjorde en snabbvisit på ett basketläger för funktionshindrade i en sporthall.

Sista anhalt var byn Baltinava med dess imponerande stenkyrka. Vi funderade över varifrån all denna sten kommit i det så stenfattiga lettiska landskapet.

Rune Bengtsson

Styrelseresans fortsättning

På söndagsmorgonen fortsatte vi från Balvi via Gulbene och Smiltene till Strenči, där vi besökte mentalsjukhuset. Mer om det besöket i ett kommande blad.

Efter lunchen fortsatte vi via Valmiera till Rauna för att besöka hemmet för unga mödrar som vi stött ekonomiskt från föreningen. Juris och Irene Bindemanis som byggde upp verksamheten jobbar nu med nya projekt för unga flickor som råkar i ”olycka”. Sedan hösten 2003 ansvarar Ilze Upleja för verksamheten på hemmet och vid besöket fanns det också två flickor och en baby som för tillfället bodde där. På sedvanlig lettiskt sätt blev vi väl mottagna med kaffe och smörgåsar vilket var svårt att rätt uppskatta efter en väl tilltagen lunch. ILze och flickorna berättade om verksamheten och de svårigheter som finns. Grundtanken är att unga flickor (upp till 18 år, men ofta väldigt unga) som blir gravid skall få ett mentalt och praktiskt stöd före och upp till 6 månader efter det att barnet är fött. Det handlar om att gå från att just ha varit ett barn själv till att bli mamma. Många har dessutom trassliga hemförhållanden så det gäller att planera för sin och barnets framtid.

Finansieringen av hemmet grundar sig på bidrag per flicka som kommer vilket gör planeringen svår. Helst skall ju inga flickor bli gravida vilket innebär att det inte finns någon grundfinansiering i verksamheten. Dessutom finns det ofta behov av ekonomiskt stöd även efter vistelsen när något oförutsett inträffar för flickorna. En liten hjälp kan ofta lösa stora problem på samma sätt som ”liten tuva kan stjälpas stora lass”. Det sammanfattande intrycket är att denna verksamhet är oerhört viktig. Att kunna hjälpa unga flickor att finna sig själva och sin del i utvecklingen av Lettland. Vi lämnade ett startbidrag till de två flickorna och lovade att återkomma med mer stöd till verksamheten under julhelgen.

Söndagen avslutades med ett besök i Ringi, den bondgård som ordförande håller på att rusta upp och som ligger alldeles i närheten av Rauna.

Torgny Wiktorsson

Svenska ögonvittnen till flykten över Östersjön hösten 1944.

Lettlands ambassad förbereder jubileumsaktiviteter med anledning av att det i höst är 60 år sedan tusentals flyktingar från de tre baltiska länderna kom över Östersjön och landade någonstans på den svenska kusten. På den svenska sidan fanns många som var engagerade i att ta emot flyktingarna. Allt kommer vi inte att få veta, många av dessa ögonvittnen är idag döda. Inte bara kustbefolkningen var inblandad utan också militärer, lottor och poliser.

Riksförbundet Sveriges Lottakårer kommer att i november i samband med sin riksstämma ge ut en bok med 30 ögonvittnesskildringar av minnen från andra världskriget. De lottor, som har intervjuats, är idag mycket gamla. De berättar om olika uppgifter som lottorna hade under kriget. Några var med och tog emot flyktingarna, som kom över Östersjön. De bandade intervjuerna kommer att förvaras i Krigsarkivet enligt uppgift.

Eftersom mina föräldrar bodde i Riga från hösten 1937 till den brådstörtade hemresan i augusti 1940 har Baltikums öde alltid hållits levande i familjen. Också minnena, som de tyvärr aldrig skrev ner i detalj. Min far var militärattaché i de tre länderna och kunde naturligtvis inte berätta så mycket utanför de rapporter han skickade till Stockholm. Det finns lite korthuggna noteringar i fickdagböcker. Och så muntliga berättelser om vissa händelser, som jag eller mina syskon fått höra av en tillfällighet många år senare.

Torsdagen den 14 september 1944 har min far antecknat att det var ”förbönsgudstjänst för de baltiska folken” i Jakobs kyrka i Stockholm. I september 1944 antecknar han också om min mor ”M. till Korsö (Sandhamn) för att ta emot estniska flyktingar”. Min mor tillhörde då Vaxholms lottakår och hon var flera gånger ute på Korsö i samband med flykten. En gång, berättade hon, kom en båt med estniska militärer under befäl av en ung löjtnant. När denne fick syn på min mor frågade han om det inte var ”madame Lindqvist?”. Han berättade att han kände igen henne från en bal på Arméklubben i Tallinn och så beskrev han i detalj den aftonklänning hon då hade haft på sig! ”Man lade ju märke till de utländska damerna” sade han litet generat. ”Det var så absurt, där stod vi på den blåsiga ön i höstmörkret, i gråa uniformer” sade min mor och en kort stund återkom glansen och feststämningen från en bal i Tallinn fem år tidigare. Den unge löjtnanten hade bråttom tillbaka till Estland där flera av hans mannar väntade. Det gick inte att hindra honom, han återvände med båten över havet. Hur det sedan gick för honom är okänt.

Själv minns jag de överfulla flyktingbåtarna som bogserades av svensk polis genom sundet mellan Kastellet och Vaxholms hotell. Vi var många som tysta stod på kajen och tittade. Jag var 13 år då och efter skolan brukade vi gå dit ner. Mina föräldrar var ju tvungna att lämna Riga hösten 1940. De sista veckorna var intensiva och de var med om mycket. Men nu handlar det om minnen från hösten 1944 och det här är vad jag kan bidra med.

Ann Mari Lindqvist

Fortsatt ungdomsutbyte med Andrupene 2004

14 svenska ungdomar och två ledare reste till Lettland den 8-20 juli och var på läger tillsammans med ungdomar från Andrupene och deras ledare. Hela kommunen var engagerade i vårt läger, från kommunchef, rektor och bussförare till lokala hantverkare och lantbrukare. Damen i butiken och postkassörskan var mycket intresserade av att få ha kontakt med ”främlingar” och gjorde sitt bästa för att ge service, trots att gemensamma språkkunskaper saknades. Lägerprogrammet innehöll olika hantverk och traditionella tekniker: vi täljde träskedar, byggde staket av vidjor, flätade korgar, tillverkade smör och ost och tog hand om honung från bikupor. En heldag ägnades åt paddling på ett par småsjöar och mellanliggande å och en annan dag var vi i Daugavpils. Kvällarna tillbringade vi med volleyboll, terränglek och bastubad. Sista kvällen hade vi grillfest och fick besök av en orkester som spelade ”modern folkmusik”. De sista tre dagarna var vi i Riga tillsammans. Vi besökte olika sevärdheter inne i stan och åkte till Jurmala där vi både var på äventyrsbadet och på stranden. Ungdomarna har varit mycket positiva i sina utvärderingar och förmedlat att de lärt sig mycket om Lettland, fått nya vänner och förändrat sin syn på Östeuropa. Andrupene kommun fick fiberkabel som möjliggör kommunikation via epost så sent som i våras. Nu i höst har kontakterna mellan ungdomarna fortsatt på detta vis. Vi hoppas att även kommande somrar ha möjlighet att besöka varandra i olika sammanhang, och ge fler ungdomar möjlighet till denna kontakt med ett grannland som ligger så nära, men är så annorlunda.

Kerstin Aronsson

Invigning av minnesmärke på Dalarö

De första baltiska båtflyktingarna, 150 ester, kom den 25 september 1944 till Dalarö, och för att högtidlighålla 60-årsminnet av denna händelse har ett minnesmärke, ”Uppbrott och hemkomst” av konstnären Ursula Schütz, satts upp vid stranden nedanför det gamla tullhuset.

Invigningen av minnesmärket skedde en solig lördag i närvaro av bland andra Pär Nuder och Ilon Wikland. Inne i tullhuset var det konstutställning och filmvisning och på gården utanför informerade olika föreningar med framför allt estnisk anknytning om sin verksamhet. Folkdansare, körsångare och musikanter från Sverige och Estland underhöll från en tillfällig scen i parken.

Bilder från evenemanget och av minnesmärket finns på:

<http://hammermans.com/vormsi/aktuellt.htm>

Kerstin Aronsson

1:a pris till Lettland vid filmfestivalen i Bergamo

Den internationella filmfestivalen i Bergamo, som ägde rum i september, var ägnad åt dokumentärfilm om konst. 51 länder deltog med över 200 filmer. Första pris gick till den lettiske filmregissören Olafs Okonovs för filmen Darbnica laukos (Ateljén på landet). Andra pris gick till den australiensiska filmen Färgens klang och tredje pris till Frankrike för Uzez Quintet - en film om modern balett.

Filmerna Darbnica laukos (Ateljén på landet) skildrar det lettiska måleriet genom konstnärsparets Inta Celminas och Edvards Grubes arbete på en avlägsen gård på landet där de har sin sommarateljé.

Olafs Okonovs debuterade 2001 med en egen film och fick då priset Lielais Kristaps för den bästa debutfilmen. Lielais Kristaps är den lettiska motsvarigheten till Guldbaggen.

Hoppas vi får se filmerna Darbnica laukos vid någon av föreningens filmkvällar!

Maija Grinbergs

Euro, eiro eller eira?

Ojrå! - säger tysken. Jorå! - säger engelsmannen. Och svensken säger evro. Men alla skriver *euro*. I Lettland säger somliga eiro, andra säger eira, även *euro* kan man höra och är folk på det skämtsamma humöret blir det eirikitis.

Benämningen på den gemensamma europeiska valutan har vållat en hel del debatt i flera av de nya medlemsländerna. Den från högre EU-ort påbjudna benämningen *euro* passar inte in i språkssystemen varken ljudmässigt eller formmässigt anser språkvårdarna och språkbrukarna i Lettland, Litauen, Slovenien och Ungern. I lettiskan känns diftongen *eu* helt främmande och svår att uttala. Inlånade ord som ursprungligen innehåller diftongen *eu* får i sin lettiska variant *eu* utbytt mot *ei*. Europa heter Eiropa på lettiska, neurolog - neirologs, eukalyptus - eikalipts o s v. Inhemsk lettiska ord slutar aldrig på -o. Det finns dock lånord som radio, kino. m fl.

När den lettiska vetenskapsakademins terminologikommitté efter moget övervägande nyligen lade fram sitt förslag *eira*, ett till form och ljud lettisk klingande ord, som kan bilda alla de former substantiven kan ha, utbröt vilda protester och hetsiga insändare dök upp i pressen och på internet. Eiro var ganska etablerat i talspråket även om affärsvärlden använder *euro*.

Regeringen har ingripit och fastslagit att benämningen på lettiska ska vara *eiro*. Man kommer dock att rätta sig efter Bryssels påbud när det gäller internationella officiella dokument och där skriva *euro*.

Maija Grinbergs

Vaddå EU?

– Inte kunde vi ana vad EU skulle innebära för Lettland. Tänk så mycket vi diskuterade handel, pengar från EU-fonder, kostnader och dess för- och nackdelar.

Det var inte det som gällde. – Den största förändringen för Lettland skedde inte här, utan i medvetandet hos västeuropéer. Över en natt förändrades bilden i väst av Lettland. För ett år sedan, strax efter folkomröstningen hörde jag en västeuropé glatt utbrista ”Vad kul, nu när ni blir med i EU kan vi komma och hälsa på”. Jag stod och gapade som ett fån och undrade varför de inte kunde komma på en gång och varför de inte gjort det tidigare. Efter att ha hört samma kommentar från en mängd affärsfolk och potentiella turister insåg jag än en gång att det här med ekonomi och politik inte är siffror och diagram utan i huvudsak känslor.

Simsalabim!

Redan i januari såg jag betydligt fler gäster på hotellet än vanligt. Liksom de flesta som driver hotell i Lettland har jag fått ett rejält lyft i omsättningen i år efter flera år på samma måttliga nivå. Simsalabim! Som ett trollslag från Bryssel försvann västeuropéernas förställning om att halva befolkningen i Baltikum är kriminell, att andra halvan är prostituerad och att man knappt kan äta maten.

Jag hade nyligen några tyskar här som planerar ett större evenemang i staden nästa år. Jag berättade om det här som en rolig historia, men de skrattade inte. – ”Vi hade aldrig vågat åka till Lettland om det inte varit med i EU” blev svaret.

Mätta med šampanietis

Nu är ju letterna ett försiktigt folk som inte kastar sig med glädjetjut över nyheter eller andra staters inblandning i deras liv. I Liepāja första maj var paradgatan polisbevakad för att ingen skulle ta ner EU-flaggorna. På Hotel Amrita firade vi första maj med långfrukost med champagne, alla EU-länders flaggor och Beethovens nionde symfoni som bakgrundsmusik. Det mottogs med minst sagt reserverad entusiasm. Annat var det första april, då vi gick med i NATO – himmel vilken fest det var i restaurangen då!

Kanske kunde de politiker som förespråkade EU tänkt sig för avseende införandet av nya bensinskatten. Att bensinpriset höjdes precis första maj resulterade förstås i ett massivt motstånd mot EU. Alla är beroende av bensin på något sätt och alla kan prata om det. I Lettland var oron för prishöjningarna i och med EU stor. Vi fick fler kraftiga prishöjningar strax efter inträdet. Maj till juli steg priserna i snitt med 10 %, och på de vanligaste konsumentvarorna mer. Det blev nästan panik. Lettland ligger normalt på en inflation på 2 – 3 % på årsbasis. I slutet av sommaren lugnade sig prishöjningarna och därmed känslorna. I verkligheten har inträdet inte krävt större höjningar men det gav möjlighet att ha något att skylla på – höjningar som till stor del gäller produkter som borde ha varit dyrare för länge sedan t ex jordbruksprodukter, något som gjorde att producenterna idag kan leva ett något mer dragligt liv.

Ett lättillgängligt land

Lettland har förändrats mycket avseende affärsklimat och som turistland under de sju år jag varit här – och det har inte mycket med EU att göra. Problemen med fastighetsregleringen i det nya landet är över. Det blir inte heller lagändringar varevrig dag. I Sovjet ägde staten allt och lagarna kunde inte tas över av en marknadsekonomi.

Det byggs hotell, pensionat, barer och vandringsleder som aldrig förr. Liksom alla företag har de som verkar inom turism börjat lära sig att ge vettig reklam och information så att även de som inte redan vet allt och har alla kontakter kan få uppleva det fina av landet.

Far och flyg

Avregleringen av flygtrafiken och Ainars Slesers kupp med att ta bort landningsavgifterna i Rīga förändrar möjligheten för letter att resa utomlands lika totalt som för utlänningar att resa hit. Tidigare priser på runt 4000 sek som absolut lägsta pris gjorde att bara affärsfolk kunde resa. Nu ligger priserna på tur och retur på halva nivån och neråt till 600 med specialavgångar med Ryanair och Easyjet. Palangas flygplats som passar västra Lettland har nu bra avgångar från Sverige. Tills för några år sedan hade vi motsatta situationen mot Europas destinationer med lågprisflyg. Det kostade skjortan att åka hit för en svensk men väl här möttes man av fina upplevelser till låga priser. Åkte man till t ex till London var det motsatt situation – nästan gratis att åka dit, men väl hemma kände man sig som rånad.

Nu är vägen öppen till Lettland för affärsfolk och turism – med möjligheter och upplevelser som bara står att finna i Lettland – börja i baren med en stor öl för 9 sek!

Brunos Bar, Liepāja i november

Rolf Ekéus, OSSE, stöder skolreformen

Vid sitt besök i Lettland i mitten av oktober upprepade OSSEs höge kommissarie för nationella minoriteter, Rolf Ekéus, sitt stöd för den nyligen genomförda skolreformen. Det är angeläget att barn från ryskspråkiga familjer får gedigna kunskaper i statsspråket underströk han.

Europarådets ramkonvention för skydd av minoriteter

Ekéus uppmanade Lettland att skyndsamt ratificera Europarådets ramkonvention för skydd av minoriteter.

Det bör i sammanhanget nämnas att

- det finns inte några internationella regler som definierar en minoritet (se UDs webbsidor),
- professorerna Krister Wahlbäck och Thomas Lundin i DN 25 juli 04 hävdar att folkrättsligt kan ryssarna inte betraktas som en etnisk minoritet utan som invandrare,
- EU-länder som Frankrike, Grekland, Belgien, Nederländerna, Luxemburg, Portugal inte heller har ratificerat konventionen.

Skälet till att Lettland har dröjt med ratificeringen är att man befärar att takten på naturaliseringsprocessen kommer att hejdas - en rad incitament till att lära sig lettiska bortfaller. Man befärar också att ratificeringen kommer att leda till ökade spänningar i landet. De ryska grupper som idag organiserar protesterna mot skolreformen har klart uttalat att de kommer att kräva de rättigheter som konventionen ger dem i egenskap av minoritet: gatu- och vägskyltar skrivna med kyrilliska bokstäver, ryskspråkiga sändningar i de statliga radio- och TV-kanalerna, rätt att rösta i lokala val, rätt att till myndigheter lämna in skrivelser på ryska.

Konventionen innebär inga krav på minoriteterna - t ex att de lär sig det latinska alfabetet! Däremot ställer den krav på att de letter som arbetar i offentlig förvaltning ska behärska ryska!

För vissa landsändar kommer ett genomdrivande av konventionens krav att innebära en katastrof, en återgång situationen under ockupationsåren - anser många letter.

Maija Grinbergs

Lettiska språket och Svensk-lettiska föreningen

Från och till får vi i Svensk-lettiska föreningens styrelse frågor rörande språk- och medborgarskapssituationen i Lettland. En del av frågorna blir belysta i artikeln ovan. Ibland gäller frågorna de språk- och historieprov som de som vill bli lettiska medborgare har att genomgå. Vi har därför till föreningen införskaffat det material som producerats av den lettiska naturaliseringsmyndigheten och som består av de båda testerna samt den lärobok i Lettlands historia och konstitution som innehåller alla de faktaupplysningar som behövs för att klara historieprovet. Medlemmar är välkomna att höra av sig till styrelsen för att få ta del av detta material.

En ny, utökad utgåva av Lettisk-svensk, svensk-lettisk ordbok har utkommit på förlaget Norden i Riga. Omfattningen är ca 20.000 ord. Föreningens medlemmar erbjuds ordboken till förlagspris – 230 kr (+ ev porto) efter hänvändelse till Rune Bengtsson, adress i bladets huvud.

Rune Bengtsson